

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 214. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-hcaeventyr07val-shoot-idm139890595416992.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

En Historie fra Klitterne

En Historie fra Klitterne blev trykt første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

Sommeren 1859 havde A egentlig planlagt en rejse til Rom, men pga. udbruddet af den fransk-østrigske krig 26.4. blev han tvunget til at ændre planer, og derfor skriver han i et utrykt brev til Ingemann i Sorø 1.5., at det i stedet er hans hensigt »at gaae til Jylland, besøge 215 Vestkysten og den nordlige Deel, see Sandklitter og øde Egne, høre hvad Flyvesandet fortæller« (her cit. efter Buket 186). Rejsens formål var således tydeligvis at hente inspiration, hvilket klart understreges i et par breve i de nærmeste uger derefter. Det første gælder etatsråd A.E.M. Tang på Nørre Vosborg, til hvem han mere eller mindre selv havde indbudt sig: »jeg tænker mellem Klitterne at finde mangen poetisk Skat, den vise sig nu i Sagn, Natur eller Stemning, den hele Natur derovre er saa eiendommelig og mig fremmed« (Buket 188). Det andet brev er atter til Ingemann 25.5., hvor han skriver, at han håber »mellem de jyske Klitter [...] at vinde Stemninger til een eller anden god Digtning« (ib. 188).

Rejsen blev langvarig, fra 1.6.-13.9., og omfattede bl.a. et par ugers ophold hos Tang på Nørre Vosborg med en udflugt til Vesterhavet ved Husby klit, et besøg i Fjaltring præstegård med en tur ud til Bovbjerg, og efter en uge i Aalborg desuden besøg på Børglumkloster med udflugter til Løkken og Rubjerg. Endelig var rejsens højdepunkt en tur til Skagen 17.8.-19.8., hvor han kun fik tid til at opholde sig en enkelt dag pga. de besværlige transportforbindelser.

Det digteriske resultat af rejsen lod ikke vente på sig. I første omgang begyndte han med rejseskitsen Skagen (trykt i Folkekalender for Danmark 1860; SS VI 328ff og i Skagen og En Historie fra Klitterne med efterskrift af Erik Dal 1967), der iflg. brev til Storhertugen af Weimar 16.10.1859 allerede da forelå nedskrevet (Jonas 176). Denne skitse samt de første fire eventyr i NEH 4-60 læste han op i Studenterforeningen 12.11. På dette tidspunkt har han da arbejdet med *En Historie fra Klitterne*, hvilket bekræftes af et brev til kong Max af Bayern 16.11.1859 (BfA II 408) og af en tilklistret rettelse om Jørgens arrestation i **m** skrevet på bagsiden af en brevkoncept dateret 18.11.1859.

Skønt A i Bemærkninger om Jyllandsrejsen skriver, at han her fandt »en Natur og et Folkeliv, der kunne understøtte de Tanker, jeg ønskede at nedlægge i en Digtning« (17), er *En Historie fra Klitterne* tydeligvis også inspireret af St.St.Blicher, hvis noveller A havde læst under et ophold i Silkeborg i maj 1850 (Dagbøger III 393). Selve de spanskes stranding (173-75) minder således stærkt om strandingen i Marie (1836. Samlede Skrifter XIX. 189-95) helt ned til de mindste detaljer. Skønt Jørgens senere skæbne er vidt forskellig fra Maries hos Blicher, er der dog hos begge digtere tale om et menneske, der bliver sindssygt af kærlighedssorg, ligesom personnavnene Jørgen og Marie også benyttes af Blicher. Endvidere bærer eventyret spor af træk fra Fjorten Dage i Jylland (1836) samt Vestlig Profil af den cimbriske Halvø (1839).

Men A indhentede også oplysninger fra andre kilder. I Dagbøger 216 26.6.1859 skriver han: »Fik trykte Sager om Ringkjøbing Amt fra Etatsraad Trap« (IV 324f), hvormed tænkes på den netop da udkomne førsteudgave af J. P. Trap: Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. Speciel Deel. 2.Bind. II 1859. Hos Trap har han under afsnittet om Skagen fundet en henvisning til Olaus Olavius: Oekonomisk-physisk Beskrivelse over Schagens Kjøbstæd og Omegn (1787), ligesom det af eventyret indirekte fremgår, at han har benyttet Pontoppidans Danske Atlas V (1769) til Skagensbeskrivelsen. Endelig kan nævnes, at A selv i Bemærkninger nævner C.Brinck-Seidelins Hjørring Amt (1848), hvori findes »en fortræffelig Skildring af Skagen« (18).

Hvad angår kilderne til Spaniensafsnittet er der mere usikkerhed, men måske har han benyttet Chr.K.F.Molbech: En Maaned i Spanien² (1856), som det nævnes af Hans Aage Paludan i I Spanien (129).

Den jyske natur og folkeliv var dog kun den ydre anledning til og ramme om det egentlige i eventyret. Kimen skal søges adskillige år tidligere, omend uvist hvornår. I den meget fyldige omtale af *En Historie fra Klitterne* i Bemærkninger siges det nemlig, at eventyrets tematik omkring et liv efter døden som et menneskeligt forlangende til erstatning for et uretfærdigt liv »udsprang ved en Samtale med *Oehlschläger*« (17). Da denne var død i 1850, var det altså en problemstilling, A længe havde grundet over, og som han iøvrigt med mindre held havde forsøgt at give digterisk form i romanen At være eller ikke være (1857).

169.24formaaende] indflydelsesrig.

170.6Det er i Grunden ... leve evig] sml. Niels i At være: »Det er egentlig en uendelig Hovmod af os Mennesker at ville leve evig, og det med Tanke og Bevidsthed. Hvad giver os Ret dertil? Mon vel vor Kløgt, vor Udvikling?« (89). - **6-7**blive som Gud ... Slangens Ord] 1 Mos. 3.4-5. - **18-21**hvormange Tusinder ... den Retfærdige] sml. Esther i At være: »Udødelighed! Guds Kjærlighed forsikkrer os det, Guds Retfærdighed

betinget det. Vi Alle, i hvor snever vor Levekreds i Verden er, fornemmer Disharmonierne, see den ulige Fordeling af Velværen, af det Godes Løn i denne Verden [...] Regnestykket her gaaer kun op ved det Tal: et *evigt Liv*. Dette er derved for mig saa matematisk vist, som to og to er fire!« (194f). - **29** Fri gengivelse af Johs. 14.2: »I min Faders hus er der mange boliger.« - **31-32** *ogsaa Dyret ... fortæbes*] et stærkt omdiskuteret emne i den rationalistiske teologi, se Holbergs epistel 31 (samt kommentar i F. J. Billeskov Jansens udgave VI.1946.68f). Sml. også Bodil om hunden Hvaps i At være: »Hvor megen Forstand har ikke et saadant Dyr, tidt mere end mangt et Menneske! Det er forunderligt at tænke, at en saadan Skabning kun fik 217 sin Tilværelse for dette Liv« (88) samt *Det gamle Egetræes sidste Drøm* (III 55.11). - **41-171.1** *Et saadant Minut ... forsvinde*] reminiscens af Goethes Faust (v. 1700 og 11582).

171.17 *Kongens Søn af England*] DgF nr. 15. A citerer efter Den engelske Printsers Skibbrud i: Abrahamsen, Nyerup og Rahbek: Udvalgte danske Viser fra Middelalderen II. 1812.260ff. - **19** *Silketvinde*] silkegarn snoet omkring tovet.

172.1 *Kong Christian den Syvende*] 1749-1808; konge 1766. - **4-6** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Vi kom nu til Huusby Præstegaard [...] en deilig Have med høie Træer, lune Gange og en Mylder af Roser; Overgangen særdeles stor fra Klitterner] vilde Eensomhed« (IV 333). - **12-16** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Klitrækken hævede sig som et Bjergland, takket og savformet i meget vexlende Spidser« (IV 331) og 21.7.: »Bovbjerg strækker sig vist en halv Mill, Vandet har ædt ind, som man med store stærke Tænder kan bide ind i et Smørrebrød, Gruus, Leer og Mergel er Bestanddelene [...] Alt truede med at falde og vil falde« (ib. 340f). - **20-23** Sml. Dagbøger 20.7.1859: »Vi kom til... [: Gørding] Kirke, der er uden Taarn, reist af Qvadersteen og synes at kunne taale en Overskylling af Vesterhavet« (IV 340) samt brev til Ingemann 30.7.1859: »Her er Kirker fra det tiende Aarhundrede; de see ud som Klippeknolde, Vestenvinden, og Havet med, kunde bruse over« (BfA II 405). - **22-23** *skulde staae*] ville blive staaende. - **25-26** Sml. Dagbøger 22.7.1859: »Efter Frokost [...] kjørte vi, forbi Kirkegaarden [i Fjaltring] hvor ikke var Busk eller Træer« (IV 341). - **30** *Træbul*] træplanke (af hel stamme).

173.10-11 Sml. Dagbøger 3.8.1859, Rubjerg: »nogle Klitter [...] vare næsten det nøgne hvide Sand, Vinden tog fat et Sted og Sandet stod i Veiret, saa at jeg troede at det var Røg« (IV 348, jvf. også ib. 350). - **22-23** Sml. Dagbøger 9.8.1859: »nede ved Lykken [: Løkken] var hele Gaden i et Sandfog, smaa skarpe Stene pidskede i Ansigtet« (IV 350). - **27** *fortvivlende Aander*] jvf. udtrykket »fortvivlelsens ånder« om de fordømte i Helvede. - **33** *sortladne*] mørke, på grænsen til det sorte.

174.3 Sml. Dagbøger 9.8.1859: »Stærk Storm; Søen vælter skumhvide Bølger, hele Kysten synes i hvidt Skum [...] Hele Havet var som eet stort Vandfald der styrtede mod Kysten, lange Bølger skumhvide skyllede over hinanden lige ude fra Horizonten« (IV 350f). - **7** *Kabellængder*] 1 kabellængde: 185 m. - **13** *Bugs pryde*] bovspyd; svær stang der udgår fra forenden.

175.2 *Vraa*] hytte. - **11** *Bovbjerg*] 46 m høj lerklint ved Vesterhavet mellem Limfjorden og Nissum Fjord. - **13** *Herr Bugges*] Niels Bugge (d. 1359); boede oprindeligt på Nørre Vosborg inden han 1345 flyttede til Hald ved Viborg. B. med tilnavnet Kong B. pga. hans store 218 jordbesiddelser og rigdomme lå igennem 1350'erne i stadig strid med kongemagten og blev myrdet i Middelfart, da han var på vej til Slagelse for at slutte forlig med kongen. - **17-18** *da Vestkystens Beboere ... den Strandede*] sml. O.T. 12. - **34** *Huusby-Klitter*] mellem Nissum Fjord og Vest-Stadil Fjord vest for Vedersø. - **36** *beskærer*] giver, forunder.

176.8 *Jordsmon*] jordbund. - **14-15** *Hvor fuldt op ... Lyst og Leg*] hvor stor lyst havde han ikke til forlystelser og leg. - **16** *et Mosaik af Rullesten*] sml. Dagbøger 8.7.1859, Husby klitter: »der var i Sandet som et Mosaik-Gulv af afrundede Steen« (IV 332).

177.5 *Aalebonden*] omrejsende handelsfolk, der i sommertiden bragte ål til købstæderne, jvf. O.T. 89 og *lb og lille Christine* (II 301). - *Fjaltring*] landsby ca. 4 km syd for Bovbjerg. - **9-10** *Bimpel*] lille trædunk. - **19-34** *Ude i Aaen ... sagde Aalebonden*] sml. etatsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »»Aalemoder sagde til Døttrene, gaae ikke forlangt for saa kommer den fæle Aalestanger og tager jer men de gik aligevel og af otte Døttre kom kun de fire hjem til Aalemoder og de jamrede, vi var gaaet bare lidt fra Døren saa kom den fæle Aalestanger og stak vore fire Sødskende, de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei sagde Døttrene, for han naaede dem! - de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei han skar dem i Stykker stegte dem og aad dem. De komme nok igjen sagde Aalemoder. Nei for han drak et stort Glas brændeviin oven paa! - »Drak han Brændeviin til!« sagde Aalemoder! o gu, o ju! da komme de aldrig meer igjen! for Brændeviin gjør det af med een! og derfor skal man drikke Brændeviins Snaps til Aalen! sagde Manden« (IV 329). - **35** *Flittergulds-*] tyndt udhamret messingblik.

178.6ff. Det første Vosborg (oprindeligt kaldet Oseborg) lå sydvest for det nuværende Nørre Vosborg ved Storåens udmunding i Nissum Fjord, og skal være opført af Niels Bugge. Denne borg skal være ødelagt under en stormflod i 1532, hvorefter Predbjørn Podebusk den yngre (d. 1541) flyttede borgen til den nuværende beliggenhed, jvf. iøvrigt Thiele 2 I 281ff. - **14** *den gamle Vise*] Bugge nævnes i flere folkeviser (jvf. DgF nr. 156, 157, 158 (og 331)). - **32** Sml. Dagbøger 12.7.1859: »Paa Volden herom voxer et heelt Teppe af Bregner, der er fra den ældste Tid fra Frø i Jorden, da Landet her havde Skov« (IV 337). - **34-36** Sml.

Dagbøger 10.7.1859: »Jeg skulde her i Haven vælge mig en Plads og valgte den under et Hyldetræ lige i Hjørnet nord vest, dertil skrev jeg et Vers som skal sættes op der paa en Tavle« (IV 335). - **39***gjemte for den gamle Mand*] se n.t. II 66.23.

179.1*age*] køre. - **11***Lokemanden ... Faarehjord*] jvf. Jylland mellem tvende Have: »Hvor nu Loke sine Hjørde / Driver, Skove voxte til« (1859; SS XII 382); se iøvrigt Axel Olrik i DaSt 1909.70ff. - **18-19***de mange giftige Hugorme*] sml. Dagbøger 13.7.1859: »laar er mange Hugorme« (IV 337). - **19-20***Ulve ... Ulveborg Herred*] sml. Dagbøger 219 13.7.1859: »her i Egnen har været mange Ulve, derfor endnu Navnet Ulfborg« (IV 337); denne folkelige etymologi er iøvrigt fejlagtig, idet 1. led er af uvis oprindelse, men muligvis er et oldda.*ula: ugle. - **24-25***en af Hestene ... Been*] sml. etatsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »En gammel Kone havde fortalt hvordan en Hest havde slaaet en Ulv og stod paa den, skønt den var bidt og revet i Benene« (IV 329). - **29***Sandklitter*] sml. udsigten fra Ulfborg præstegård i Dagbøger 11.7.1859: »Fra Gruusbanken saae vi hen til de høie Klitter her er høit inde i Landet, et Par Mile, Flyvesand Stormen har drevet ind« (IV 336f).

180.4-5 Sml. Dagbøger 13.7.1859: »Jeg fandt mange Blaabær. Der samledes en heel Talerken fuld« (IV 337). - **5***Revlinger*] krækling; *Empetrum nigrum*. - **15ff.** Sml. Dagbøger 8.7.1859 i forb. m. en udflugt fra Nørre Vosborg til Husby: »mange Historier har jeg i Dag hørt, een om den begravede Havmand. Nede ved *Huusby* Kirke blev stærk Sandflugt der ikke kunde standses og man søgte derfor en Viismand, der spurgte om intet Liig fra Stranden her var begravet af dem. Jo, »grav ham op det er en Havmand, der har sovet paa Strandbredden og nu vil Havfolkene have ham tilbage!« og de gravede og som den Vise havde sagt, han laae og pattede paa sin Tømmelfinger; nu lagde de ham paa en Kærre, spændte to Qvier for og da foer disse til Stranden og ud i Havet, thi Havmanden drev dem afsted og Sandflugten standsede« (IV 333f). - **23***Karre*] tohjulet arbejdsvogn. - **33***Tamp*] prygl, bank.

181.37-38*det skal være ... siger man*] reminiscens af A.s egen teori, da han ville til København i 1819: »Man gaer først saa gruelig meget Ondt igjennem [...] og saa bliver man berømt« (MLE I 50).

182.15*lakkede*] gik. - **18***tidt blev han varet ... er han væk*] alm. antagelse iflg. folketroen, jvf Folk og Fauna I 268. - **23-24***Hyre ... Holland*] sml. Dagbøger 5.7.1859, hvor etatsråd Tang fortalte A om sin bedstefar, købmand Peder Tangs (1737-1826) ungdom: »han maatte som Comisjonær gaae med Skibe til Norge og især Holland« (IV 329).

183.3*vittigt talt*] pga. af rimet gryde og jyde, måske også ref. til udtrykket jydepotte. - **11***Æsepige*] allerede i O.T. anvendes »Ees'en«, hvor det i en fodnote forklares som fiskemadding (90), men æsepigerne nævnes ikke. Omend A kan have faet ordet forklaret mundtligt, tyder ordvalget på, at kilden er Blichers Vestlig Profil af den cimbriske Halvø, hvor det siges, at de har flg. tre funktioner: »at lave Mad til de fra Havet Hjemkommende, at rense de fangede Fisk og at sætte Maddingen («Esen») paa Krogene; af hvilken sidste Bestilling de benævnes »Ehspiger«« (1839; Samlede Skrifter XXIII. 1929.117). Hvad angår funktionen at modtage fiskerne med varmt øl, nævner Blicher i en fodnote i Marie: »Disse haardføre Mennesker have nemlig 220 for Skik, aldrig at føre Levnetsmidler, hverken vaadt eller tørt med sig paa Havet; hvorfor de stedse ved Landingen modtages med en Hjertestyrkning af varmt Øl« (Samlede Skrifter XIX. 1927.188). - **37ff.** Sml. Dagbøger 5.8.1859 om en udflugt til Løkken: »det blæste lidt, flere Fiskerbaade var ude [...] jeg løb [...] til Klitterne og saae en Baad nærme sig Land [...] saae Baaden sætte over Revlerne, det var som om den blev slugt af Havet; efter den anden Revle, syntes den at gaae tilbage, de roede med Aarerne og laae dog stille og nu kom en Sø og de foer mod Kysten, da Baaden stod fast, sprang de i Vandet og ved hver ny Bølges Hjælp trak de den høiere op« (IV 348f) samt Olavius: »Naar en Baad skal løbe lykkelig igiennem et Søerud ved Landet, bestaaende af 18 til 24 Led, og Havet er ret i sin fulde Kraft, da hedder det, at Roergiengeren passer vel paa, og har den Kommando, Hurtighed og Mod, som dertil hører; thi ellers er Mandskabet tabt i en Hast« (297).

184.22*snoe Tvinde*] egl. sno, tvinde tråde; her billedligt om de onde planer, der (ikke) kunne uddrages af hans bitterhed. - **27-28***Sotteseng*] dødsleje. - **35***Gammel-Skagen*] eller Højen ved Skagerak ca. 2 km vest for Skagen by.

185.6*stumpet*] sløvt, dvask. - **20f.** Sml. Aphtanides, der giver afkald på Anastasia i *Venskabspagten* (1842; IV 41f). - **31-32***et Andenæb syet i Buxerne*] sml. optegnelse fra 1859 i Optegnelsesbog 11.2 under afsnittet Dansk Overtro: »Den som syer et Andenæb i sin Buxesøm bliver elsket af alle Fruentimmer« (FoF X 129); jvf. også Feilberg: Ordbog over Jyske Almuesmål IV 1912.13.

186.15*godt Mod er godt Værge*] ordsprog (Mau 6 529). - **40***Ladefogden*] en slags forvalter, der forestår driften på herregård, herunder også har opsyn med hovarbejdet.

187.2*Tatersken Langemargrethe*] Anna Margrethe Sørensdatter (ca. 1720-94), også kendt fra Blichers noveller bl.a. Fjorten Dage i Jylland. A.s beretning om Langemargrethe har intet med virkeligheden at gøre, idet hun på intet tidspunkt har siddet som fange på Nørre Vosborg, men derimod i Viborg Tugthus, hvor hun også døde, ligesom hun hverken var anklaget for barnemord eller trolddom. A.s Langemargrethe har heller

intet tilfælles med Blichers figur, men bygger på lokale sagn, jvf. et utrykt brev til Ingemann fra Nørre Vosborg 11.7.1859: »Mange Sagn har jeg alt hørt. Her i Kjelderer er det at Taterqvinden »Langemargrethe« sad, hun havde revet Fosteret ud af fem frugtsommelige Koner, for at spise det varme Barnehjerte og meente at naar hun havde ædt det syvende, da kunde hun giøre sig usynlig, Andre sigte da meente hun at kunne flyve« (Collinske Brevsamling XVII KB). Om Langemargrethe se iøvrigt Jeppe Aakjær:

St.St.Blichers Livstragedie II. 1904.124ff. - **21-22** *Samvittighed ... 221 Hovedpude*] gl. ordsprog (Mau 8 318). - **25** *Mare*] egl. i folketroen (kvindeligt) væsen som hjemsøger sovende om natten ved at sidde, »ride« på dem; her brugt billedligt om overtroens plage. - **30** *Svanwedel*] Herman Frantz von Schwanewede (1637-97), officer. Efter en tid i svensk krigstjeneste kom S. 1659 i fangenskab ved slaget i Nyborg og trådte 1660 i dansk krigstjeneste, hvor han efterhånden avancerede til generalmajor 1692 og fra 1694 havde inspektionen over rytteriet i Jylland. 1687 købte han Nørre Vosborg, og der knyttedes en hel sagnkreds omkring hans eventyr og bedrifter, bl.a. kendskab til den sorte kunst og åndemanen, jvf. Thiele2 I 139. - **31-32** *Bindehunden ... Rækværket*] Nørre Vosborg ejedes 1745-54 af Hendrik de Leth, der ikke havde ro i sin grav pga. sin hårdhed mod sine folk. Hver nat kørte han over vindebroen i en karet med seks sorte heste. »Derved skete det, at Bindehunden som stod paa Broen, hver Morgen fandtes hængende i sin Lænke ud over Rækværket« (Thiele2 I 284).

188.4-5 *Bøndergaarde ... Herregaarde*] i perioden 1670-1700 blev ca. 70 selvejede bønderlandsbyer nedlagt og jorderne underlagt nyoprettede herregårde, der som regel ejedes af den nye adel og borgerlige godsejere. - **6** *Birkedommer*] forestod retten i birkerne, d.e. mindre retskredse, der ikke var underlagt herredstingene. I 17. og 18. årh. havde de lokale herremænd stor indflydelse på udnævnelsen af birkedommerne, der ikke var jurister. - **7** *Boeslodsfortabelse*] fortabelse af formue. - **7** *pidskes til Kagen*] piske den dømte, medens vedkommende er bundet til kagen, en skampæl anbragt på et offentligt sted. - **21-24** *Sml. Dagbøger 18.7.1859, Nørre Vosborg: »Til Morgen hørtes Havet som tusinde Vogne rulle langt borte«* (IV 339). - **33** *Blaargarns*] garn spundet af blå, dvs. af affaldsproduktet ved skætning og hegling afhør eller hamp. - **38** *vitterligt*] offentligt kendt.

189.5 *Mundlæderet*] snakketøjet. - **28-31** *intet Livsens Bæger*] sml. A.s tanker om Guds algodhed i Fodreise: »Intet Menneske, om det stod til ham, vilde have Hjerte til at fordømme, selv den værste Forbryder til en evig Straf og Pine, hvorledes skulde da Gud - den høieste Godhed - kunne nedstøde sin kjæreste men vildtfarende Skabning i et Helvede, en evig Marter« (30f). *Sml. også En Historie* (IV 52). - **35-36** *en Afkrog*] sml. Skagen: »Vi ville besøge denne »Danmarks Afkrog«« (SS VI 328).

190.1-4 *Fata Morgana ... Hjord*] sml. Jylland mellem tvende Have (SS XII 382). - **6-10** *Mandene med det lange Skjæg ... ud af Landet*] jvf. Saxos Gesta Danorum VIII bog, som A tilsyneladende ukritisk støtter sig til, skønt bl.a. Holberg (DH I 32) afviser folkesagnenes overlevering om longobardernes oprindelse. Longobarderne kom i virkeligheden fra egnen omkring Nedre-Elben og drog i folkevandringstiden mod syd, hvor de 568 e.Kr. drog ind i Italien. - **9** *Gambaruk*] måske en 222 skjult hilsen til Signe Læssøe, der i en tak for A.s mindedigt i anledning af 200-årsdagen for stormen på København 11.2.1659 *De danske Qvinder* (SS XII 506) skrev: »Jeg fældede Glædestaarer ved hver skjøn Tanke i Digtet, og *Gambaruk, Thyra* og flere af de ædle Kvinder saae jeg i Aanden tilvinke den Ædling deres Bifald, fordi han mindedes dem« (N.Bøgh: Signe Læssøe. 1877.228). - **18-19** »*Vendilskaga*« ... *Skrifter*] sml. *Trap Danmark 2.2. s. 23: »Navnet Skagen eller Skaven (»Skaffwen«) som det ogsaa skreves i ældre Tid, kommer af det gamle Ord Skage, som betyder et Næs eller en Landstrimmel, der løber skjævt ud i Havet, hvorefter ogsaa hele den tilgrænsende Deel af Jylland kaldes i de gamle Sagaer Vendilskage.«* - **28-32** *Sml. Dagbøger 18.8.1859, Skagen: »Espalie aftørrede Fisk udenfor Husene, paa disse Skibstømmer benyttet, hist og her et lille Skuur hvis Tag er Skroget af en Baad«* (IV 357). - **32-36** *Hele Strandbredden ... ligge og raadne*] sml. Olavius: »Ao 1785 i Junii Maaned f.Ex. løb Silden saa hyppig til, at den ene Arm af Vaadet neppe kunde komme ud i Havet, førend Silden læsseviis blev trukken i Land; men Fiskerne lod den deels ligge ved Stranden og raadne, og deels kastede den ud i Havet igjen« (167).

191.7 *Væne*] folkevisesprog: smuk, skøn. - **10** *Sø*] stor bølge. - **17-18** *stor og stadselig ... Byen laae*] sml. *Trap Danmark 2.2 s. 23: »Byens gamle Kirke, den anseelige St.Laurentii Kirke, af imposant Størrelse (den skal have været den længste Kirke i hele Vendsyssel) beliggende henved 1/4 Mill Sydvest for den østlige Deel af Byen, bygget i gammel gothisk Stiil, efter Sagnet af Skotter og Hollændere, som forud fiskede under Kysterne.«* - **24-26** *Jomfru Maria ... Altertavlen*] sml. Olavius: »Et fortræffeligt smukt Billede, staaende oven over Altertavlen, og som forestiller Marie med Barnet, holdende paa en forgyldt Veltkugle« (53) samt *Pontoppidans Danske Atlas: »en smuk Altertavle fra de catholske Tider, med et kronet Mariæ Billed i Midten«* (V. 1769.217). - **26-31** *de hellige Apostle ... Loftet*] A benytter her trods uforligeligheden træk fra både Olavius og Pontoppidan af kunstneriske hensyn, idet Olavius 52 kun taler om borgmestres og rådmænds portrætter og bomærker, men ikke om apostlenes billeder. Iøvrigt omtales det øvrige inventar heller ikke. Dette nævnes derimod hos Pontoppidan, hvor det desuden siges: »Bag Kirkedøren er tvert over Kirken et Chor, bygt 1586, som har været smukt, men nu forfaldet, med Apostlernes og endeel Lærefædres udhugne Billeder, med deres Navne over, og under hver en Borgemesters eller Raadmands Navn der i Skagen« (217f). Hos Pontoppidan forekommer således kun borgmestres og rådmænds navne under de hellige billeder, ikke deres portrætter. Iøvrigt har A misforstået Pontoppidans oplysning om »et Chor«, der rettelig er et pulpitur.

192.3-4*Makrelstimerne ... hvor de gik*] sml. Olavius: »Af Makreel falder en temmelig Mængde ved Schagen, og har jeg ofte seet dem spille i Vandet ved og kort efter Solens Nedgang, da de skinne jo meer jo mørkere Natten bliver, og phosphorisere Havet allevegne, hvor de fare frem« (166). - **192.4-5***Knurhanen ... jaget*] sml. Olavius: »Denne lidet over en halv Alen lang og ligesom med smaa Stjerner betegnede smukke Fisk er paa Schagen bekiendt under det Navn Knurr, men i Søndmør kaldes den Riot eller Knurhane, formedelst den Knurren eller Lyd, som Fisken saavel her som der giver fra sig, efter at den nylig er bleven fanget. Uden Tvivl ere der ellers faa Fiske, som have koldt Blod, der betegne Dødens Angest og Nærværelse ved Hysten eller Knurren, og jeg kiender kort sagt ingen, der bære sig saaledes til, foruden denne, undtagen Kolkkrabben eller det Moluscum, Sæpia loligo, hvis ynkelige Hysten fuldkommen kan høres en halv Fierdingvei, naar det bliver jaget paa Land af Graasei eller andre ligesaa farlige Efterstræbere« (149). *Kolkkrabben*, som A på baggrund af Olavius' beskrivelse fejlagtigt anser for en fisk, er i virkeligheden blæksprutten Loligo forbesi, der forekommer i store stimer ved de nordjyske kyster sidst på sommeren og om efteråret. Iøvrigt har Olavius overført den islandske betegnelse for blæksprutten *Ommatostrephes sagitatus*, *kolkkrabbi*, til den danske Loligo forbesi. Se iøvrigt A-iana 2 rk. IV 198f. - **13-15***Efteraaret ... Baad*] sml. Olavius om sandflugtens følger: »man [kan] neppe komme frem med Hest og Vogn eller til Fods paa sine Steder i Gaderne, og allermindst, naar det har regnet stærk eller sneet, da Vandet bliver staaende midt imellem de heslige Sanddynger; og kommer det af det tunge Sand, som Indvaanerne stedse maae ælte og trække i, at ikke alleene de Indfødte i Byen, men og andre, som længe have opholdt sig paa Stedet, blive krogede over Lændene« (68f, jvf. også 337). - **20-23***en gammel Krønike ... Grav*] iflg. Thiele2 I 4 skal den engelske kong Angel (Amlid) være gået i land ved Bovbjerg og sat sig fast ved Rammediget ved Fjaltring. Danskerne lokkede imidlertid englænderne ind til en mose på Gudum hede, hvor de i et slag fældede dem. Kongen begravedes i en høj, der kaldes Angels høj. Tilsyneladende har A accepteret den lokale identifikation af Angel med Amlid, til hvis person Feggeklit ved Mors er knyttet (Thiele2 I 14f). Med Saxos fortælling om Amlid (III bog) har sagnet iøvrigt heller intet at gøre, skønt udtrykket »en gammel Krønike« kunne lede til denne antagelse. Jvf. iøvrigt Dagbøger 22.8.1859: »Nordnordvest for Rysensteen ligger Rammedige i Rammesogn, det er et Slags Dannevirke af en halv Miils Længde, her er en uendelige Mængde Kjæmpehøje, og Sagnet mælder at her leverede Prinds Hamlet et Slag, her skal han ligge jordet« (IV 341) samt BfA II 405. - **39-193.2***under Loftet ... Bøndergaarde*] sml. Dagbøger 9.7.1859, hvor A foretog en køretur rundt 224 til de store bøndergårde i omegnen af Nørre Vosborg og bl.a. kom til »en stor prægtig Gaard og alt inde og ude pynteligt. Kjøkkenet saa reent og pynteligt, hele Loftet der var et Mosaik af Skinker, Pølser og røget Kjødmdad« (IV 334f).

193.16-17*den kjønneste Pige ... kjønnest*] en skjult og privat kompliment til de unge damer A havde truffet under sit ophold på Asmildkloster ved Viborg, jvf. Dagbøger 6.9.1859 ved afrejsen: »Nu var jeg omtrent en Mill fra Viborg, da saae jeg Frøken Olsen, Rectorens Datter og nu kom Biskoppens Datter frem, Hun, hendes Søster, begge Rectorens, Frøken Hjort og endnu en ung Dame vare gaaet en Miil ud. af Byen for endnu engang at see mig, sige lev vel og hver give mig en Bouquet, jeg trykkede deres Hænder og fik Taarer i Øinene; inderlig bevæget og Gud taknemlig kjørte jeg afsted« (IV 364). - **22-24***Fyrtaarnet ... Vippependen*] anakronisme; vippefyret, bygget 1564 (og rekonstrueret i vor tid) havde intet tårn og var nedrevet i 1747 i forbindelse med opførelsen af et nyt fyrtårn, et pandefyr, hvilket såvel Olavius (23) som Trap (2.2.24) gør opmærksom på. - **30-31***Skagens ... Vand*] reminiscens af Blicher: Vestlig Profil af den cimbriske Halvø, beskrivelsen af Skagen: »Svanen er den gamle Kirkes Taarn og Tag [...] Hvad jeg - for Rimets Skyld - kaldte en Trane [...] det er hverken meer eller mindre end et Fyrtaarn« (Samlede Skrifter XXIII. 1929.158).

194.18-19*Leviathan*] Livjatan, gammeltestamentligt kaosuhyre i drageskikkelse, der hører uadskilleligt sammen med oceanet, og som Jahve besejrede, omend det stadig ligger i dybet og truer.

195.4*Feltskeer*] ikke-medicinsk uddannet læge (oprindeligt ved militæret). - **18***faet sin Helsot*] blevet dødssyg. - **37-38***Herren ... Gjerninger*] Salme 145.9.

196.18*Hans Barmhjertighed ... Gjerninger*] jvf. n.t. 195.37-38.

197.29*sprænge Gravens Steen*] allusion til Kristi opstandelse (Markus 16.1-8).

198.1*Intet Liv skal fortæbes*] måske allusion til Peters 2. brev 3.9. - **17ff.** I 1770'erne blev sandflugten en stadig større trussel mod St.Laurentii kirke, hvor man måtte skovle sandet væk for at holde adgangen til kirken fri. Da kirken samtidig var blevet så forfalden, at der var fare for at holde gudstjeneste i den, blev den nedlagt i 1795. I de flg. 15 år blev den revet ned i flere tempi og inventar og byggematerialer solgt ved auktioner, så kun nogle enkelte ruiner samt kirketårnet, som det allerede 1795 var blevet bestemt skulle bevares for at tjene som sømærke, stod tilbage. A.s forestilling om at kirken ligger fuldt bevaret under sandet er således fri fantasi, men kan have sin baggrund i Trap Danmark, hvor det siges, at kirken »blev paa Grund af Sandflugten nedlagt 1795 og er senere aldeles tilfløiet« (2.2.23).